

Kraanvogel excursie omgeving Diepholz

3 en 4 november 2017

Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe

COLOFON

Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe

Secretariaat:

Benno van den Hoek

Schokkerstraat 43

8081 KL Elburg

Tel. 06-12192978

E-mail: bennovdhoek@hotmail.com

Samenstelling en redactie reisverslag:

Adrie Hottinga

Eindredactie:

Gert van Veldhuizen

Foto's:

Roel Pannekoek

Dick en Sieby Dooijewaard

Adrie Hottinga

Waarnemingen zoogdieren

Alexander Mörzer Bruyns

Kraanvogelexcursie 3 en 4 november 2017 omgeving Diepholz

Impressie van de kraanvogelexcursie kan gedownload worden via de website van de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe

Inhoud

Inleiding	4
Samenvatting.....	4
Deelnemers	4
Logistiek en verblijf.....	5
Reisverslag.....	7
Natuurbescherming en herstelprogramma's in de Diepholzer Moorniederung.	11
Neustädter Moor	11
Rehdener Geestmoor	12
Beheer van de hoogveengebieden.....	12
Kraanvogels in Niedersachsen.....	12
Vrijdag 3 november 2017	13
Zaterdag 4 november 2017	22
Kolganzen: uw scribent	33
Zoogdieren: Alexander Mörzer Bruijns	33
Paddenstoelen: 3 en 4 november 2017	34
Bronnen	36

Afbeelding1 :Kraanvogel in de Oppenweher Fledder

Inleiding

Door Roel Pannekoek werd het plan opgevat om weer eens richting Diepholz te gaan voor de observatie van Kraanvogels in de Diepholzer Moorniederung. Zo gezegd, zo gedaan!

Op 3 en 4 november 2017 zijn tien leden van de vogelwerkgroep van de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe op bezoek geweest in de omgeving van Diepholz. In deze omgeving zijn een aantal restanten van de eertijds zeer uitgestrekte hoogveengebieden. De hoogveengebieden die nog resteren zijn deels ontdaan van het hoogveen en vervolgens via vernattingsprojecten ingericht voor natuurontwikkeling. Het doel van de natuurontwikkeling is dat het hoogveen wat nog resteert in stand blijft en dat de hoogveenkernen zich uit kunnen breiden. Ook zijn veel bufferzones ingericht ten behoeve van de instandhouding van hoogveenkernen en de ontwikkeling van schraalgraslanden. In enkele voormalige hoogveengebieden is hoogveenvorming weer aanwezig. Veel van deze voormalige hoogveencomplexen hebben nu in het kader van de Europese natuurbescherming de status van Natura 2000 gebied. De Natura 2000 status kent habitatrictlijn- en vogelrichtlijngebieden waarvoor het beschermings instrument de natuurbeschermingswet is. Een belangrijke wetgeving op Europees niveau die het mogelijk maakt om biotopen voor pleisterende Kraanvogels op de trek naar de overwinteringsgebieden te beschermen.

Samenvatting

Op 3 en 4 november 2017 zijn tien leden van de vogelwerkgroep van de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe op bezoek geweest in de omgeving van Diepholz voor de observatie van Kraanvogels. In het Rehdenner Geestmoor zijn vele duizenden Kraanvogels waargenomen evenals vele duizenden Kol- en Toendrarietganzen die hier de nacht doorbrengen. In de omgeving van de Oppendorfer Fledder, het Uchter Moor en bij de Dümmer See zijn Zeearenden waargenomen. In het Oppendorfer Fledder werden enkele duizenden Kraanvogels en circa 25.000 Kol- en Toendrarietganzen waargenomen. In het Ochsenmoor zijn meer dan 35.000 Kol- en Toendrarietganzen waargenomen. In totaal werden tijdens deze korte vogeltrip 71 vogelsoorten waargenomen.

Deelnemers

Roel Pannekoek – excursieleider, Alexander Mörzer Bruyns (fauna waarnemingen) , Dirk en Sieby Dooyewaard (waarnemingen paddenstoelen) , Gert van Veldhuizen, Henk Eijsenga, Eelco van den Berg, Louw den Besten, Lucas Wijnands en Adrie Hottinga.

Afbeelding 2: overvliegende Kraanvogels in omgeving Brockum

Logistiek en verblijf

Op vrijdag 3 november 2017 zijn wij vertrokken met drie auto's vanaf de Noord-Veluwe. Afspraak was dat wij elkaar rond half elf zullen ontmoeten bij "Konditorij" Overmijer in het dorpje Brockum. Vanuit Brockum gaan we dan gezamenlijk optrekken in het gebied waar Kraanvogels overdag pleisteren. Als overnachtings locatie had Roel Pannekoek hotel restaurant Ratsstuben in Rheden gekozen, aangezien hotel Wiedemann in Wagenfeld volgeboekt was. In Ratsstuben hebben wij de avondhap genuttigd en op 4 november na een bezoek aan de slaappleats van de Kraanvogels in het Rehdener Geestmoor het ontbijt gebruikt.

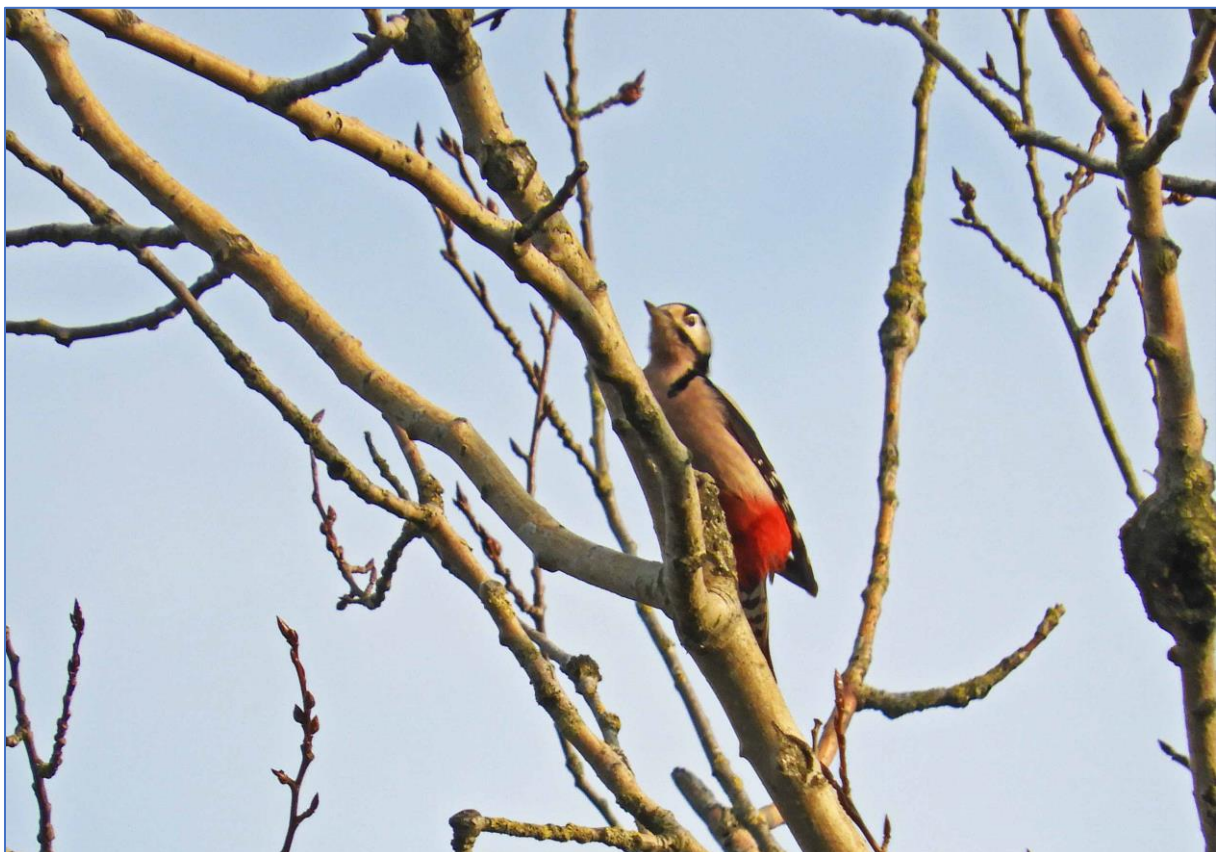

Afbeelding 3: Kraanvogels in een geoogste korrelmaisakker

Met het restaurant was afgesproken dat na het ontbijt een lunchpakket en koffie/thee beschikbaar waren. Hotel/restaurant Ratsstuben is een goede locatie als uitvalsbasis voor een bezoek aan het observeren van Kraanvogels in de omgeving van Diepholz.

Afbeelding 4: Hotel restaurant Ratsstubben in Rheden; goed hotel/restaurant voor overnachting in de Diepholzer Moorniederung

Afbeelding 5: Grote bonte specht in essenboom – omgeving Oppenweher Moor

Afbeelding 6: gerestaureerd kookhuisje met bakkersoven in Brockum

Reisverslag

Dit reisverslag geeft een korte impressie weer van de waarnemingen die wij hebben gedaan op 3 en 4 november 2017 in de omgeving van Diepholz. In 2007 en de jaren daarna zijn regelmatig bezoeken gebracht aan de Diepholzer Moorniederung. Van het bezoek in 2007 is een uitgebreid reisverslag verschenen: "Kraanvogels Diepholz november 2007". Veel informatie is te vinden in dit reisverslag en op diverse websites van de BUND over kraanvogelnieuws in de omgeving van Diepholz. Wij noteren alle waarnemingen van vogels en van een aantal vogelsoorten ook de aantallen. De waarnemingen starten wanneer wij van de Noord-Veluwe vertrekken en eindigen wanneer tijdens de laatste dag van de vogeltrip de zon ondergaat. Dat was voor deze korte vogeltrip in Hude waar wij de avondhap hebben genuttigd na een bezoek aan de Dümmer See en het Ochsenmoor. Dit reisverslag is een weergave van twee dagen verblijf in de Diepholzer Moorniederung.

Afbeelding 6: Groep Kraanvogels in de Oppenweher Fledder

Afbeelding 7: Gert Veldhuizen in het Neustädter Moor

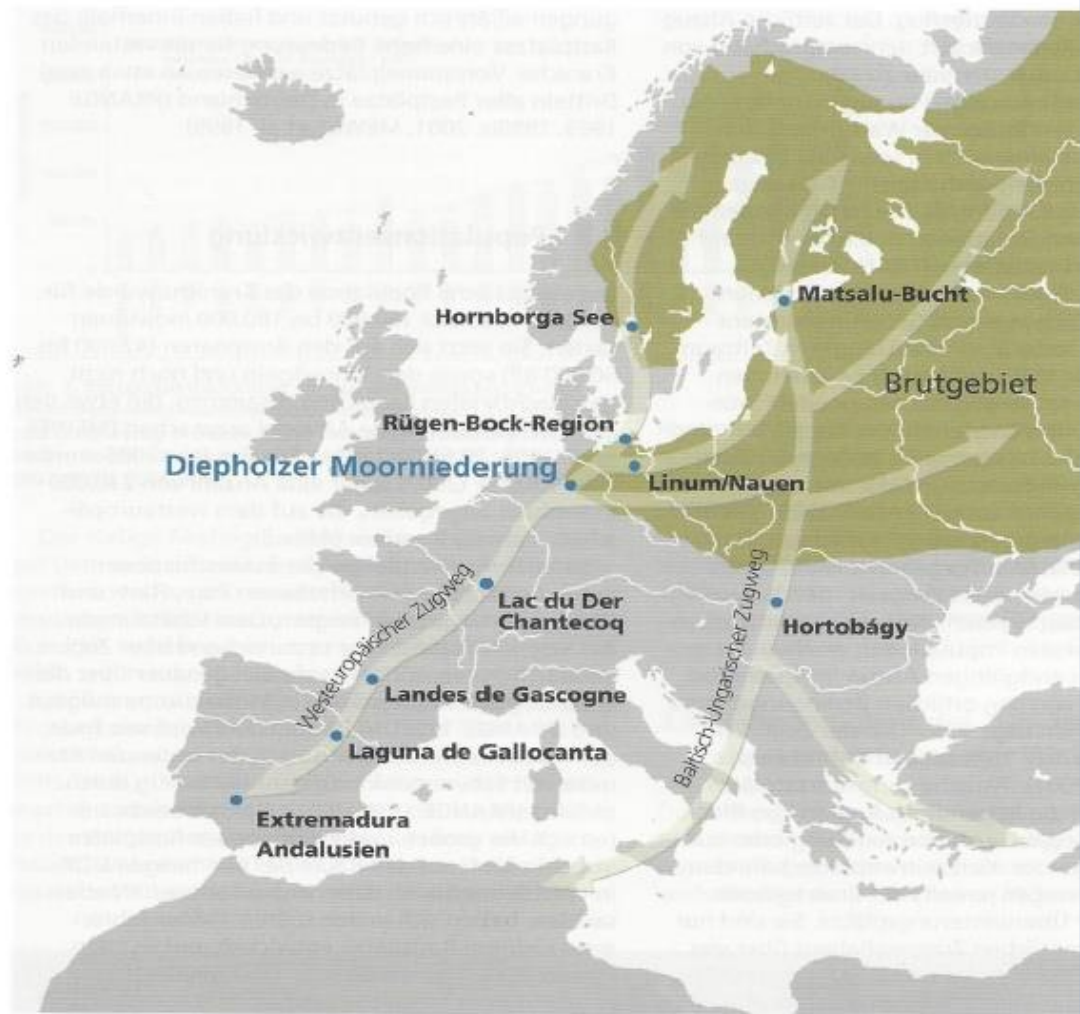

Abb. 2: Zugwege und Hauptrastplätze des Kranichs in Europa.

Grafik: BUND Diepholzer Moorniederung

Toelichting kaarten 1 tot en met 4:

- Kaart1: belangrijkste rust- en slaapplekken in West-Europa;
- Kaart 2: overzicht trekroutes kraanvogels in West-Europa;
- Kaart 3: hoogveengebieden en begrenzing Natura 2000 gebieden in de Diepholzer Moorniederung;
- Kaart 4: Natura 2000 gebieden met de aanduiding Vogel- en habitatgebieden.

Natuurbescherming en herstelprogramma's in de Diepholzer Moorniederung.

De Diepholzer Moorniederung beslaat een oppervlakte van circa 1180 km² (118.000 ha) en ligt tussen de steden Bremen, Hannover en Osnabrück en ligt deels in de deelstaat Nordrhein-Westfalen en deels in Niedersachsen. In totaal zijn in de Diepholzer Moorniederung 15 hoogvenen aanwezig, met een gezamenlijke oppervlakte van 24.000 ha. Sinds 1800 werd een groot deel van het hoogveen door ontwatering, kleinschalige turfwinning en sinds de vijftiger jaren door industriële turfwinning omgevormd ten behoeve van landbouwkundige exploitatie. De hoogvenen zoals wij die nu bezoeken, zijn dan ook zeer verschillend van aard. In het Grossen Moor bij Barnstorf, het Nördlichen Wietingsmoor, het Borsteler Moor en ook in het Uchter Moor vindt nog industriële turfwinning plaats. Andere hoogvenen zoals het Renzeler, Sulinger en Siedener Moor zijn door ontwatering sterk verdroogd en verbost. De door veelvuldige maatregelen in de laatste tientallen jaren gerestaureerde Neustädter Moor en Rehdener Geestmoor geven weer een goed landschapsbeeld met kenmerkende dier- en plantensoorten van de eertijds uitgestrekte hoogvenen. Door omvangrijke projecten gedurende de laatste 30 jaar is ongeveer 7500 hectare (voormalig) hoogveen weer via allerlei maatregelen weer vernat. Ondanks dat er veel hoogveen is omgevormd ten behoeve van de landbouw is op Europees niveau de Diepholzer Moorniederung van internationale betekenis voor veel beschermde plant- en diersoorten die afhankelijk zijn van specifieke hoogveenmilieus. Totaal is 19.676 hectare als beschermd natuurgebied in het natuurgebied Diepholzer Moorniederung begrensd. 11.917 hectare is als habitat richtlijn gebied en 18.066 hectare is als vogelrichtlijn gebied in het kader van het Europese Natura 2000 als beschermd gebied voor diverse plant- en diersoorten en biotopen beschermd.

Wij hebben in deze korte kraanvogeltrip meerdere hoogvenen bezocht. De belangrijkste hoogvenen waar al vele tientallen inrichtingsmaatregelen worden uitgevoerd zijn respectievelijk het NeustädterMoor en het Rehdener Geestmoor.

Neustädter Moor

Het Neustädter Moor beslaat volgens de geologische definitie een oppervlakte van 1591 hectare. De oudste turfwinningen liggen in het zuidelijke gedeelte met slechts dikten van 1.2 meter en in het westelijk gedeelte liggen diktes van 4 meter. Circa 700 hectare van het Neustädter Moor is via industriële turfwinning afgegraven. In 1995 was nog een restant van 100 hectare aanwezig dat vanwege bestaande concessies vergraven werd tot en met 1999. 1459 hectare is aanwezig als beschermd natuurgebied; 1989 hectare is als habitat richtlijn gebied en 2284 hectare als vogelrichtgebied aangewezen in het kader van het Europese Natura 2000 beschermings regiem. Het Neustädter Moor is als boomvrij hoogveengebied karakteristiek voor de oorspronkelijke hoogvenen in deze regio. Sinds de zeventiger jaren is een gericht begrazingsprogramma opgezet om via de inzet van schaapskuddes (Weissen Hornlosen Heidschnucken) het hoogveen open te houden. Naast de inzet van gerichte schapenbegrazing worden veel mechanische maatregelen uitgevoerd om het hoogveen open te houden.

Rehdener Geestmoor

Het Rehdener Geestmoor beslaat een oppervlakte van 1370 hectare. De gemiddelde hoogte van het hoogveen voor de vervening was drie meter. Het Rehdener Geestmoor werd gedurende de vijftiger jaren in het centrale deel grotendeels industrieel verveend. De randzones waren al eerder verveend via lokale vervenings activiteiten,. Pas vanaf 1984 zijn de eerste maatregelen voor de instandhouding van het hoogveen gestart. In 1999 is de industriële vervening van 585 hectare beëindigd. Tot 2004 zijn jaarlijks omvangrijke herinrichtings projecten uitgevoerd voor het herstel van hoogveen. Ondanks veel herstel maatregelen vindt in delen nog verdroging plaats vanwege de aanwezigheid van ontwateringssloten ten behoeve aangrenzende landbouwgebieden. 1737 hectare valt onder het regiem van het habitat- en vogelrichtlijngebied Natura 2000 in het kader van Europese natuurbescherming.

Beheer van de hoogveengebieden

In de Diepholzer Moorniederung worden in de verschillende hoogveengebieden al meer dan 30 jaar natuurbeheer en inrichtings maatregelen uitgevoerd.

Doelen:

- Vernatting en herstel van hoogveengebieden;
- Herstel van openheid door het kappen van houtopstanden;
- Het terugdringen van pijpenstrootvelden door schapenbegrazing voor het herstel van hoogveen heiden met typische plantensoorten.

In vrijwel alle hoogveengebieden worden schaapskudden ingezet voor het openhouden van het typische hoogveenlandschap. Het begrazingsbeheer vindt plaats in samenhang met mechanisch beheer voor de bestrijding van opslag van vooral berken en het herstel van heidevegetaties. De begrazing vindt voornamelijk plaats gedurende het voorjaar en de zomermaanden. Na deze periode worden de schapen geweid in de bufferzones die voornamelijk bestaan uit “natte” schrale graslanden”. Gedurende de wintermaanden worden mechanische werkzaamheden uitgevoerd, zodat zo min mogelijk schade plaatsvindt aan amfibieën en reptielen. De begrazing in de Diepholzer Moorniederung vindt al sinds honderden jaren plaats met de witte hoornloze heideschapen (Moorschnucken). In acht hoogveengebieden vindt nu begrazing plaats op basis van een co financiering van de regionale overheid en een EU financiering (via zg. beheerovereenkomsten financiering). Begrazings plannings zijn gebaseerd op enerzijds het tegengaan van opslag van voornamelijk berken en anderzijds ook gebaseerd op het bemestingsregiem van de begrazingsvlakten. Het begrazings regiem is afgestemd aan de input van stikstof dat een zeer nadelige invloed heeft op de ontwikkeling van pijpenstrootje in de ontwikkeling van hoogveenheiden.

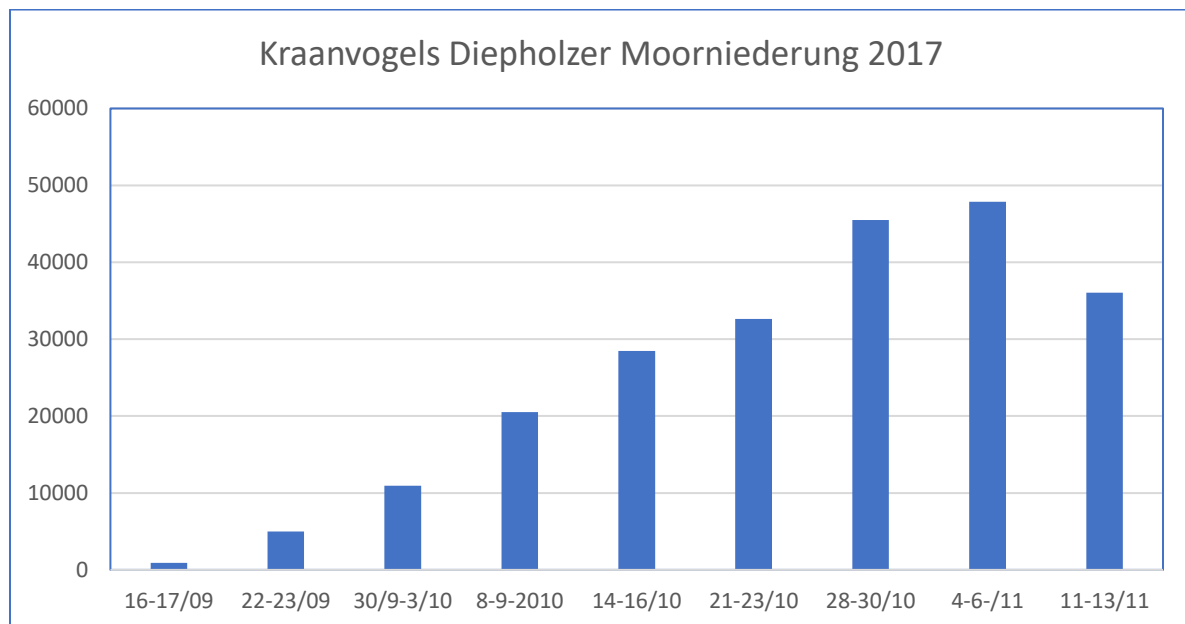
Kraanvogels in Niedersachsen

Het is interessant om in de literatuur te lezen dat Niedersachsen tot begin negentiger jaren van weinig betekenis was voor Kraanvogels die er overnachten tijdens de herfsttrek. Sinds de negentiger jaren zijn de waarnemingen van Kraanvogels op meerdere slaappleatsen in Niedersachsen alleen maar toegenomen. Begin negentiger jaren ging het maar om circa 4000 ex. die enkele slaappleatsen als overnachtings locatie gebruikten. Maar vanaf 2000 namen de aantallen overnachtende Kraanvogels sprongsgewijs toe. De laatste jaren zijn de aantallen flink toegenomen, alleen al in het Diepholzer Moor aantallen boven de 45.000 in één weekend. Dit aantal is gerelateerd aan de aanwezigheid van Kraanvogels op diverse slaappleatsen. Uit de literatuur blijkt dat wel 15 hoogvenen worden gebruikt als slaappleats. In totaal zijn in de Diepholzer Moorniederung 21 slaappleatsen die als overnachtings locatie bekend zijn. De belangrijkste slaappleats is het Rehdener Geestmoor, dat

zich ook mag verheugen op een overweldigend “Kraanvogel toerisme”. Uit ringaflezings blijkt dat in de Diepholzer Moorniederung hoofdzakelijk Kraanvogels uit Zweden, Noorwegen en het voormalige Oost Duitsland doortrekken. Kraanvogels uit Finland en Estland worden sporadisch waargenomen. Kraanvogels zijn omnivoren en leven zowel van plantaardig – als dierlijk voedsel. In de Niedersächsische rustgebieden zoeken Kraanvogels voornamelijk voedsel in de nog niet voor de winterperiode bewerkte korrelmaais stoppelvelden.

Wat is de oorzaak van de toename van Kraanvogels in Niedersachsen. Er is een flinke toename van broedvogels in West-Europa, als gevolg van de maatregelen voor bescherming van Kraanvogels. Vooral in Duitsland neemt het broedareaal van oost- naar west enorm toe. En ook in Nederland is de Kraanvogels inmiddels broedvogel. Gedurende de laatste 20- 30 jaar zijn in veel hoogveengebieden en voormalige schrale graslanden vernattings projecten uitgevoerd met als gevolg een toename van broedbiotopen en grotere slaapplekken. De hoogvenen in Niedersachsen liggen als eilanden in voedselrijke gebieden waar korrelmaais geteeld wordt. De toename van de teelt van korrelmaais voor biogas installaties in de omgeving van de slaapplekken heeft ook geleid tot hogere aantallen Kraanvogels op de slaapplekken in de Diepholzer Moorniederung.

Grafiek 1: Aantallen Kraanvogels van medio september tot medio november 2017

De aantallen Kraanvogels die in grafiek 1 zijn opgenomen komen uit het overzicht van de website grus.grus.eu. Ieder weekend worden in de Diepholzer Moorniederung bij alle slaapplekken Kraanvogels geteld door de Bund. De grafiek geeft het totaal overzicht van alle weekend tellingen van medio september tot en met medio november 2017.

De twee tellingen die wij hebben verricht waren moment opnamen bij de slaapplek in het Rehdener Geestmoor en geven een slechts een “glimp” van de totaal tellingen.

Vrijdag 3 november 2017

Op vrijdag 3 november vertrekken drie auto's richting Rheden om vanuit Brockum diverse gebieden te bezoeken. In Brockum ontmoeten de tien deelnemers elkaar bij Konditorij Overmeijer en worden afspraken gemaakt voor de te bezoeken gebieden op vrijdag. Tijdens de reis van de Noord-Veluwe naar Brockum zijn door de deelnemers van deze korte vogeltrip vogelwaarnemingen genoteerd.

Tabel 1: waarnemingen van Noord-Veluwe tot Brockum 3 november 2017

Aalscholver	Grote zilverreiger	Blauwe reiger
Knobbelzwaan	Kolgans	Grauwe gans
Park/Boerengans	Nijlgans	Wilde eend
Park/soepeend	Buizerd	Sperwer
Torenavalk	Fazant	Meerkoet
Kievit	Kokmeeuw	Holenduif
Houtduif	Turkse tortel	Graspieper
Zanglijster	Koperwiek	Kramsvogel
Merel	Staartmees	Ekster
Gaai	Kauw	Roek
Zwarte kraai	Raaf	Spreeuw
Huismus	Vink	Keep

De groep van Alexander Mörzer Bruijns, Lucas Wijnands, Louw den Besten en Adrie Hottinga waren als eerste gearriveerd in Brockum en hebben een lijstje van waargenomen vogelsoorten samengesteld.

Tabel 2: waarnemingen in Brockum 3 november 2017

Nijlgans	Buizerd	Torenavalk
Fazant	Turkse tortel	Witte kwikstaart
Winterkoning	Heggenmus	Roodborst
Zanglijster	Koperwiek	Kramsvogel
Merel	Goudhaan	Koolmees
Pimpelmees	Boomklever	Gaai
Kauw	Roek	Zwarte kraai
Raaf	Spreeuw	Huismus
Ringmus	Vink	Keep
Groenling		

Na het bezoek aan de “Konditorij” zijn wij richting Oppendorfer Fledder betrokken. De Oppendorfer Fledder ligt aan de zuidzijde van het Oppenweher Moor. Dit gebied bestaat hoofdzakelijk uit grote akkers waar wintergranen en vooral korrelmais wordt geteeld. De korrelmais wordt later in het seizoen geoogst dan snijmais en wordt hoofdzakelijk gebruikt in veevoer en in biogas installaties.. Ten noorden van de Diepholzer Moorniederung zijn vrij grote intensieve pluimveebedrijven waar korrelmais een onderdeel is van het voer voor kippen. Korrelmais is ook een belangrijk product dat mee wordt vergist met mest voor de productie van biogas. In de omgeving van Rheden is een groot bedrijf dat mest en korrelmais vergist.

Op 3 en 4 november werden nog op diverse percelen korrelmais geoogst. Voor de Kraanvogels gunstige omstandigheden, aangezien er altijd maiskolven achterblijven die als voedsel voor de Kraanvogels beschikbaar zijn. Ook zagen wij dat diverse percelen door de regen erg nat waren en ook kapotgereden waren tijdens de oogst en dat nog niet gecultivatord was. Dit betekent dat er langer voedsel voor pleisterende Kraanvogels beschikbaar is.

Vanaf Brockum reden wij naar Oppendorf en ten noorden van Oosterheide verkenden wij de Oppendorfer Fledder. Wij werden getraceerd op de aanwezigheid van vele duizenden pleisterende Kraanvogels. Ook stelden wij vast dat er vele duizenden Kol-en Toendrarietganzen aanwezig waren.

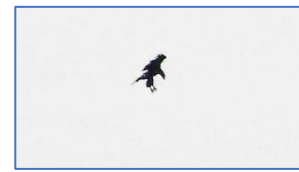

Afbeelding 8: Impressien Oppenweher Fleder

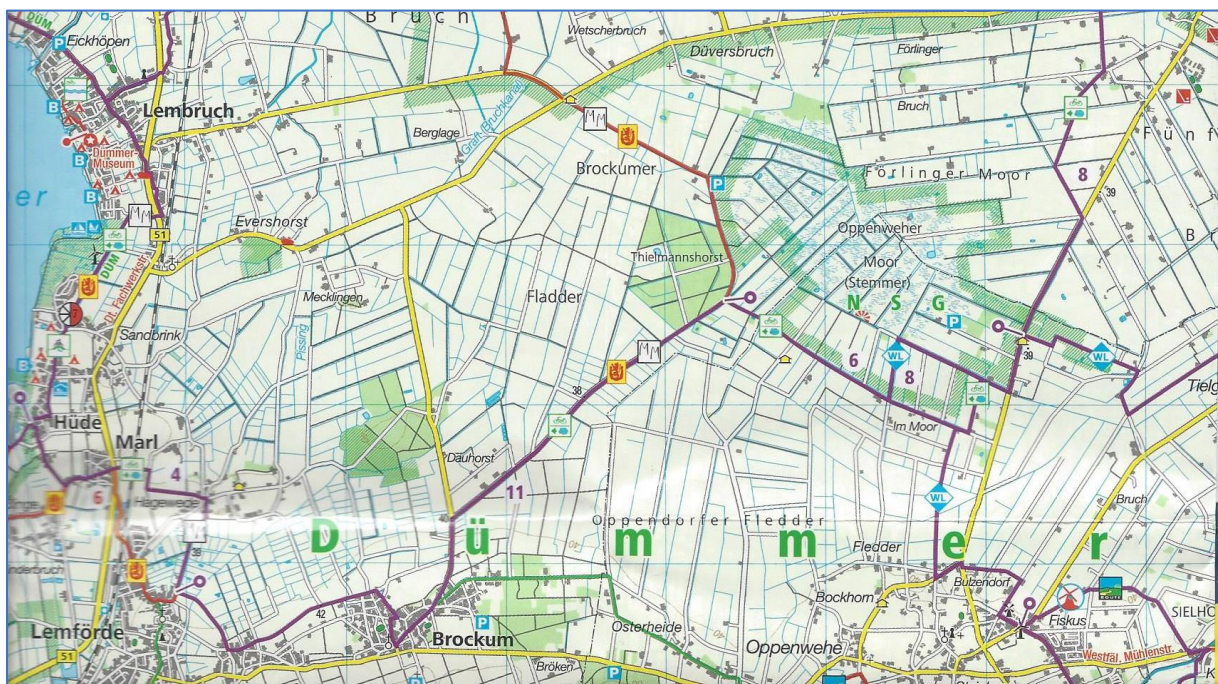

Afbeelding 9: Kraanvogel adult met twee juvenielen

Rond half twaalf was er paniek onder de Kol- en Toendrarietganzen en vlogen circa 25.000 ex. op om vervolgens op de geoogste korrelmaisakkers weer neer te strijken. Een subadulte Zeearend veroorzaakte paniek onder de ganzen. Een kwartiertje later richtten wij onze blik op de Zeearend die een Buizerd aanviel en op de grond dwong. Of de Buizerd met een prooi vloog, hebben wij niet vast kunnen stellen. De Buizerd verdedigde zich heftig en na tien minuten kon de Buizerd ontsnappen, maar bleef in de directe omgeving. De Zeearend liet het er niet bij zitten en pakte opnieuw de Buizerd. Na een grondgevecht kon de Buizerd uiteindelijk toch weer ontsnappen. Het was voor ons een interessant intermezzo tussen de Kraanvogels en ganzen. Voor wat betreft de ganzen is het vrij lastig om in een groep van circa 25.000 Kol- en Toendrarietganzen het percentage tussen de twee soorten ganzen vast te stellen. Wij hadden het idee na diverse waarnemingen dat de verhouding 85 % Kolgans en 15 % Toendrarietgans wellicht de waarheid benadert.

Afbeelding 10: Zeearend in de Oppenweher Fledder

Kaart 5: situering Oppenweher Fledder en Oppenweher Moor

Naast de waarnemingen van enkele duizenden kraanvogels en ganzen zagen wij meerdere biddende Torenavalken en een mannetje en vrouwtje Blauwe kiekendief.

Tabel 3: waarnemingen in de Oppendorfer Fledder 3 november 2017

Grote zilverreiger	Kolgans > 25.000	Toendrarietgans vele honderden
Nijlgans	Blauwe kiekendief m en vr	Buizerd
Sperwer m en vr	Torenavalk	Fazant
Kraanvogel > 2500	Kievit	Houtduif vele honderden
Graspieper	Kramsvogel	Pimpelmees
Staartmees	Boomkruiper	Kauw
Roek	Zwarte kraai	Spreeuw
Ringmus enkele tientallen	Vink	Keep
Kneu	Putter	Groenling

Rietgors	Geelgors	
----------	----------	--

Afbeelding 11: Zeearend in de Oppendorfer Fledder

Intermezzo

Zeearend

In 2007 hebben de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe en de KNNV afdeling Epe en Heerde gezamenlijk een weekend excursie georganiseerd in de Diepholzer Moorniederung. Begin deze eeuw werden sporadisch Zeearenden in de Diepholzer Moorniederung waargenomen. Wij hebben tijdens het weekend begin november 2007 ook geen Zeearend waargenomen. Vogelaars die wij op 3 november op de Moordamm in het Rehdener Geestmoor spraken, vertelden ons dat de laatste jaren gedurende de herfst- en wintermaanden in de omgeving van Diepholz Zeearenden pleisteren. De aanwezigheid van Zeearenden valt te verklaren uit het feit dat de populatie Zeearenden opschuift richting het westen. Het succes van de toename van de Zeearend in Duitsland valt toe te schrijven aan het natuurbehoud. Door het verbod op DDT en een verbod op de jacht op Zeearenden is de broedpopulatie uit een diep dal geklommen. Gedurende de zestiger jaren broedden er slecht vier paar in de Bondrepubliek en circa 60 paar in het voormalige Oost-Duitsland. Op dit moment broeden er meer dan 700 paar Zeearenden in Duitsland, waarvan meer dan 200 broedparen in Niedersachsen. Vooral Mecklenburg Vorpommern en het oostelijk deel van Niedersachsen zijn brongebieden van de broedpopulaties. In Mecklenburg Vorpommern is een broedpopulatie van meer dan 360 paar en daarmee is deze deelstaat erg interessant om Zeearenden te spotten. Door een toename van de waterkwaliteit zijn de rivieren in Noord- en Oost Duitsland weer enorm visrijk geworden. Daarnaast is ook de toename van de aantallen ganzen in Noord- en Oost Duitsland debet aan dit succes. Ook in de Diepholzer Moorniederung is de laatste decennia het aantal overwinterende ganzen enorm toegenomen. Wij stelden vast dat circa 60.000 ganzen aanwezig waren tijdens onze aanwezigheid op 3 en 4 november 2017. De subadulte Zeearend die wij op 3 november in de Oppendorfer Fledder zagen, jaagde in het gebied waar wij 25.000 Kol- en Toendrarietganzen observeerden. Ook in het Uchter Moor zagen wij een Zeearend en aan de zuidzijde van de Dümmer See waren ook twee Zeearenden.

Afbeelding 12: middenfoto: Lucas Wijnands, Dick Dooyewaard, Gert Veldhuizen, Alexander Mörzer Bruijns en Adrie Hottinga. Onderste foto: man Blauwe kiekendief in de Oppendorfer Fleder.

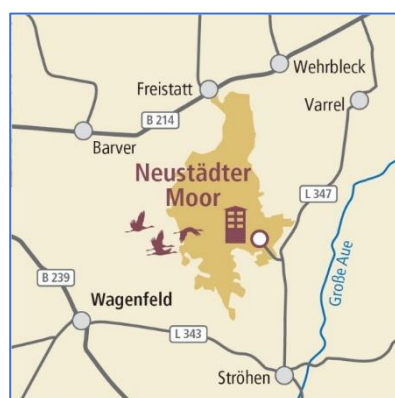

Afbeelding 13: Gert Veldhuizen, Henk Eijsenga, Alexander Mörzer Bruyns, Lucas Wijnands, Eelco van den Berg, Dick Dooyewaard, Louw den beste en Sieby Dooyewaard.

Na het bezoek aan de Oppendorfer Fledder gingen wij voor de lunch en een wandeling naar het Neustädter Moor (1591 ha). In de uitkijktoren genoten wij van de middaghap en gebruikten wij de telescopen om het hoogveen af te turen op zoek naar Klapeksters. Gert ontdekte een Klapekster als eerste. Wij stelden vast dat er één Klapekster aanwezig was in ons gezichtsveld. Aan de noordoostzijde hoorden wij Kraanvogels “trompetteren”, maar konden de groep niet zien vanwege berken- en zomereiken. Na de lunch hebben wij de groene wandeling gevolgd. Halverwege de wandeling stootten wij op een troep mezen en konden vrijwel alle soorten noteren, samen met een groepje Goudhaantjes. Toen we het bos verlieten zagen we > 300 Kraanvogels foerageren op een geogste korrelmaisakker. Aan de rand van het moor was een schaapskudde; hoornloze heidschnucken. Veel schapen verblijven in de herfst en winter in de zg. grünlanden; bufferzones rond de veengebieden die voornamelijk uit schraal grasland bestaan. De schapen worden dan niet gehoed, maar via flexinetten vindt beweiding plaats. Bij het Neustädter Moor is een grote schapenhouderij “de Ulenhof”. Via deze schapenhouderij vindt begrazing plaats in het Neustädter Moor.

Kaart 6: situering Rhedener Geestmoor en Neustädter Moor

Tabel 4: waarnemingen in het Neustädter Moor 3 november 2017

Blauwe kiekendief 1 m	Buizerd	Torenvalk
Fazant	Kraanvogel > 300	Houtduif
Grote bonte specht	Graspieper	Koperwiek
Goudhaan	Koolmees	Zwarte mees
Pimpelmees	Kuifmees	Matkopmees
Klaapekster 1	Zwarte kraai	Vink
Keep	Rietgors	Geelgors

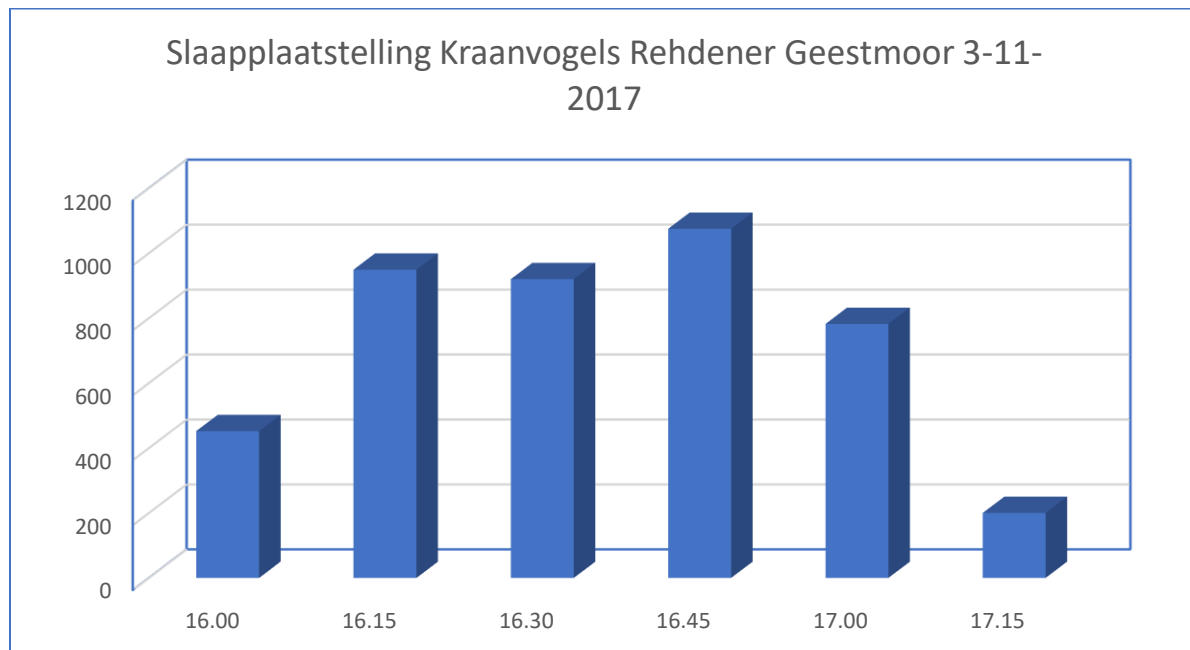

Na de wandeling betrokken wij richting Rehdener Geestmoor (1786 ha) waar wij om 15.45 op de parkeerplaats bij de uitzichttoren ter hoogte van de Moordamm waren. Het was aardig druk op de Moordamm met vogelaars die wachten op de komst van de Kraanvogels. Er was al behoorlijke slaaptrek van ganzen die ook in één van de veenplassen in het moor slapen. Wij besloten om het paadje aan de westzijde van de Moordamm in te lopen om daar te wachten op de komst van de Kraanvogels. Om 16.00 uur kwamen de eerste kraanvogels, waarna de aantallen alleen maar toenamen. Wij hebben getracht de Kraanvogels te tellen in perioden van een kwartier.

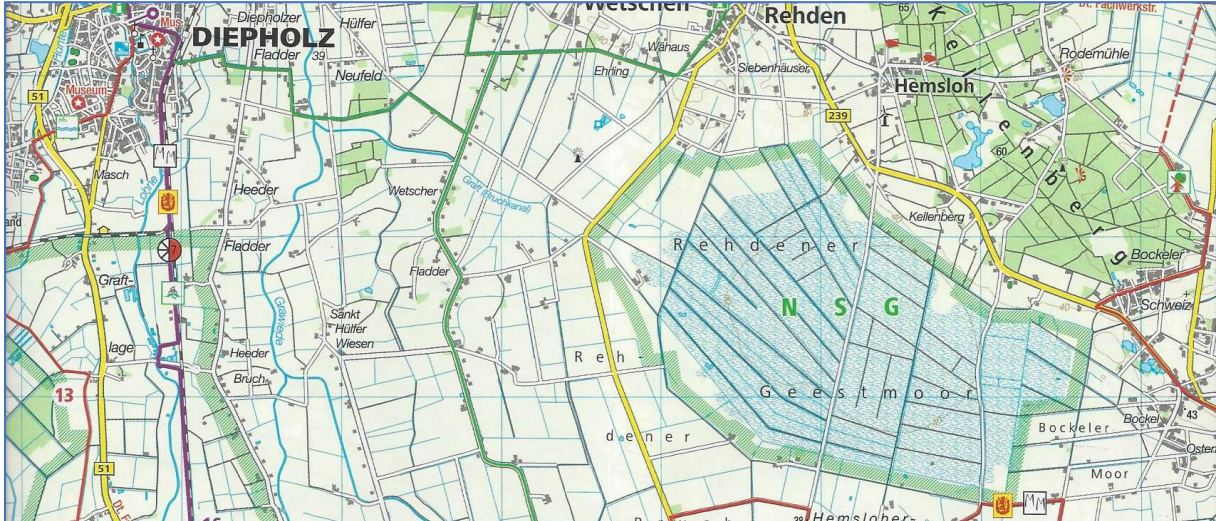
Niets wetenschappelijks, maar gewoon leuk om te doen. Tijdens onze observatie van Kraanvogels horen en zagen wij ook Graspiepers, Spreeuwen, enkele Torenvalken, de trek van vele tientallen Houtduiven en een pleisterende Klapekster. De slaaptrek van de Kol- en Toendrarietganzen was ook overweldigend en zeer massaal.

Grafiek 2: Kraanvogels Rehdener Geestmoor/Moordamm 3 november 2017

Toelichting grafiek 2

Toelichting telling Kraanvogels om 16.00 uur op 3 november 2017 in het Rehdener Geestmoor. De telling geeft aan dat vanaf 16.00 uur de eerste Kraanvogels op de slaapplaats arriveren en dat de piek ligt tussen 16.15 uur en 16.45 uur. Wij hebben “gepost” tot 17.30 uur; het invallen van de duisternis noodzaakte ons om het hotel/pension te bezoeken voor de avonddis en de nazit. Wij telden in totaal

Kaart 7: situering Rehdener Geestmoor

4378 Kraanvogels die op de slaapplaats in het Rehdener Geestmoor overnachten.

Na een fijn diner en een korte nazit keerden wij even na tien naar onze kamers, omdat wij de volgen morgen weer vroeg op de Moordamm wilden zijn.

Zaterdag 4 november 2017

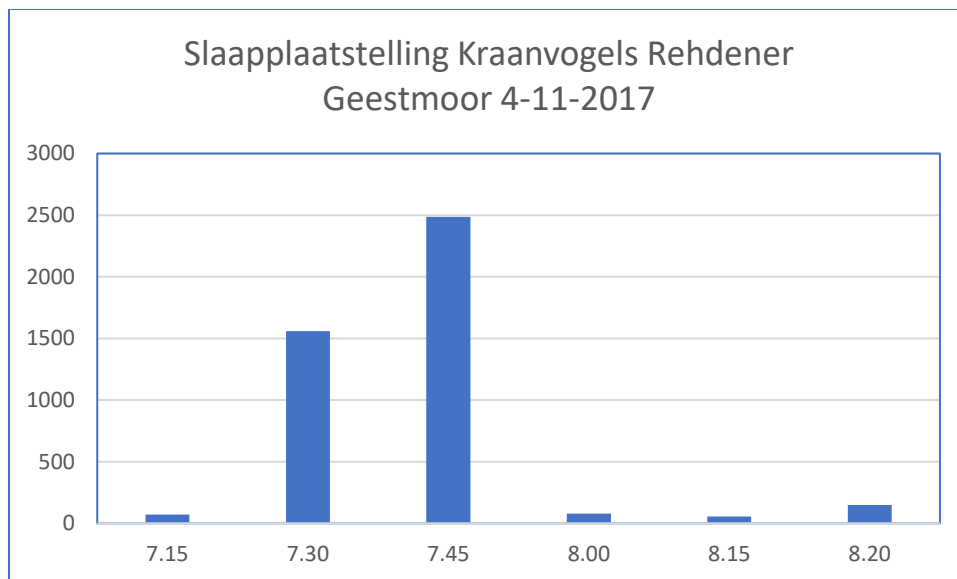
Zaterdagmorgen rond zes uur op en om 6.30 waren wij op de Moordamm. Wij constateerden dat er grondmist was en besloten om aan de westzijde een locatie op te zoeken waar wij verwachten dat de Kraanvogels geteld konden worden. Zo gezegd, zo gedaan en om 6.40 waren wij op een van de weggetjes aan de westzijde van het Rehdener Geestmoor. Koperwieken, Zanglijsters, Merels en Roodborsten lieten zich al horen in de schemer. Wij posten achter een bosje te midden van geoogste korrelmaais akkers.

Tabel 5: waarnemingen westzijde Rehdener Geestmoor 4 mei 2017

Fazant	Kraanvogel 4096	Kievit
Houtduif vele honderden	Veldleeuwrik	Winterkoning
Heggenmus	Roodborst	Zanglijster
Koperwiek	Kramsvogel	Merel
Koolmees	Vink	Keep
Kneu	Putter	Groenling
Geelgors		

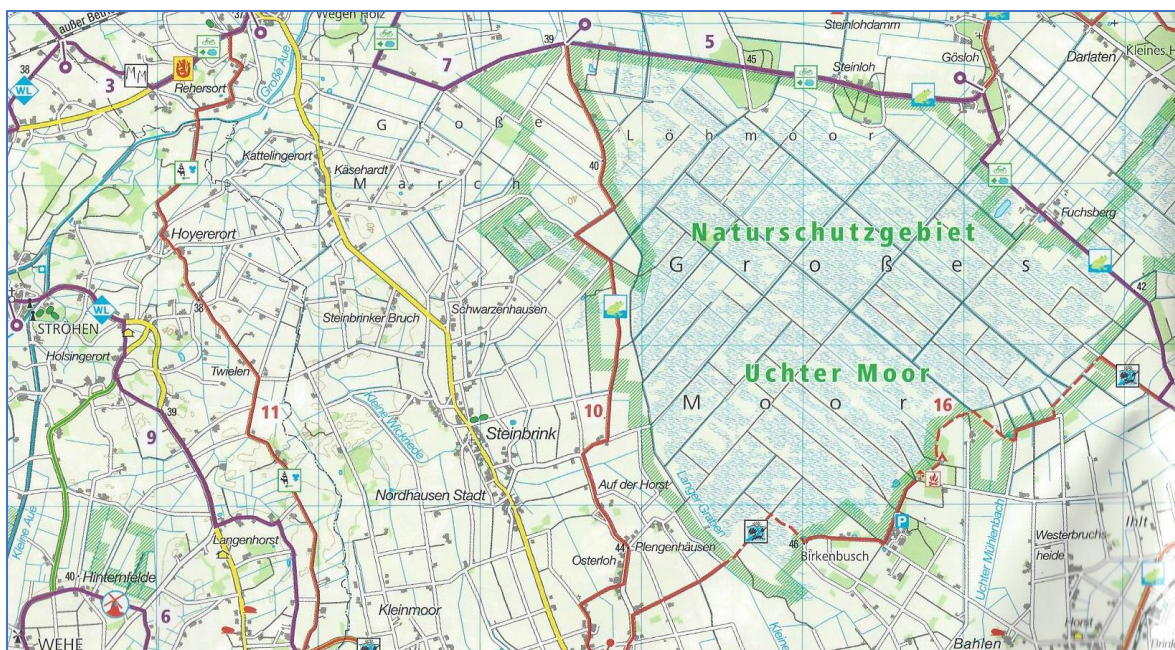
Om 7.15 zien wij de eerste drie Kraanvogels westwaarts vliegen en wij besluiten een telling uit te voeren. De telling start om 7.15 uur en eindigt om 8.20 uur.

Grafiek 3: Kraanvogels westzijde Rehdener Geestmoor 4 november 2017

De grafiek laat zien dat het grootste aantal Kraanvogels in korte tijd tussen half acht en acht uur de slaapplaats verruilden voor een bezoek aan de korrelmaaisvelden of doorvliegen richting Lac du Der in Frankrijk. Rond 7.35 uur zagen wij ook duizenden Kolganzen en vele honderden Toendrarietganzen die de slaapplaats in het Rehdener Geestmoor verruilden voor een bezoek in de nabijgelegen akkers en graslanden.

Om 8.20 uur hebben wij de westelijke locatie verlaten en hebben genoten van het ontbijt in de Rastsstuben in Rehden. Na het ontbijt hebben wij de kamers ontruimd en zijn wij na afrekening door reisleader Roel Pannekoek vertrokken voor een bezoek aan het Uchter Moor. In Rehden hoorden en zagen wij in de directe omgeving van de Rastsstuben respectievelijk: Boomklever, Sijs, Roodborst, Merel, Winterkoning, Koperwiek, Ekster, Keep, Vink, Boomkruiper, Huismus en overvliegende Kol- en Riet- en Grauwe ganzen en Kraanvogels.

Kaart 8: situering Uchter Moor

We rijden door een fraai landschap richting Uchter Moor (3263 ha) en constateren dat in dit deel van Duitsland nog veel landschapselementen en boompartijen in en rond de akkers niet gekapt zijn, zoals op veel locaties in Nederland. Rond 10.35 zijn wij op het parkeerterrein van waar een observatiehut aan de rand van het Uchter Moor te bereiken is, via een paadje door een houtwal. Eenmaal gearriveerd in de observatiehut zien wij dat in het Uchter Moor potgrond winning plaatsvindt en dat grote delen ontgraven zijn. We zien enkele Kraanvogels overvliegen en aan de einder ontwaard Gert Velthuisen een Zeearend. Op het informatiepaneel bij de observatiehut lezen wij na de turfwinning het Uchter Moor wordt ingericht voor natuurontwikkeling en ook slaapplekken worden ingericht voor Kraanvogels.

Intermezzo

Enkele maanden geleden werd in de medio bericht dat in de Diepholzer Moorniederung een pack van acht wolven aanwezig is. Inmiddels zijn op meerdere locaties schapen aangevallen en ten prooi gevallen van wolven. Wij hebben wel op de paden sporen bekeken, maar geen sporen van wolven kunnen ontdekken, in tegenstelling tot in het Peenedal waar uw scribe in mei vertoefde.

Tabel 6: waarnemingen Uchter Moor 4 november 2017

Blauwe reiger	Kolgans overvliegend	Toendrarietgans overvliegend
Grauwe gans overvliegend	Zeearend 1	Buizerd
Sperwer	Torenvalk	Kraanvogel overvliegend
Veldleeuwerik	Graspieper	Winterkoning
Roodborst	Koperwiek	Merel
Sijs		

Afbeelding 16: foto 1: Alexander Mörzer Bruijns, Dick Dooyewaard en Gert Veldhuizen; foto 2: Henk Eijsenga, Roel Pannekoek en Sieby Dooyewaard

Voor de exploitatie van de potgrondindustrie zijn grote delen voor de observatiehut “op de schop” en wij besluiten om naar het Oppenweher Moor te gaan. Onderweg naar het Oppenweher Moor zien we nog verschillende groepen Kraanvogels foerageren op de geoogste korrelmaïsvelden. In de omgeving van het Uchter Moor zien we een grote groep van > 500 Kraanvogels op één van de geoogste korrelmaïsakkers.

Rond 12.00 uur zijn wij bij het Oppenweher Moor en besluiten om de lunch te gebruiken in de observatiehut. Het is stralend weer en wij genieten van een interessant landschap en veel Kraanvogels. We zien meerdere reeën die in de aangrenzende “grünlanden” grazen.

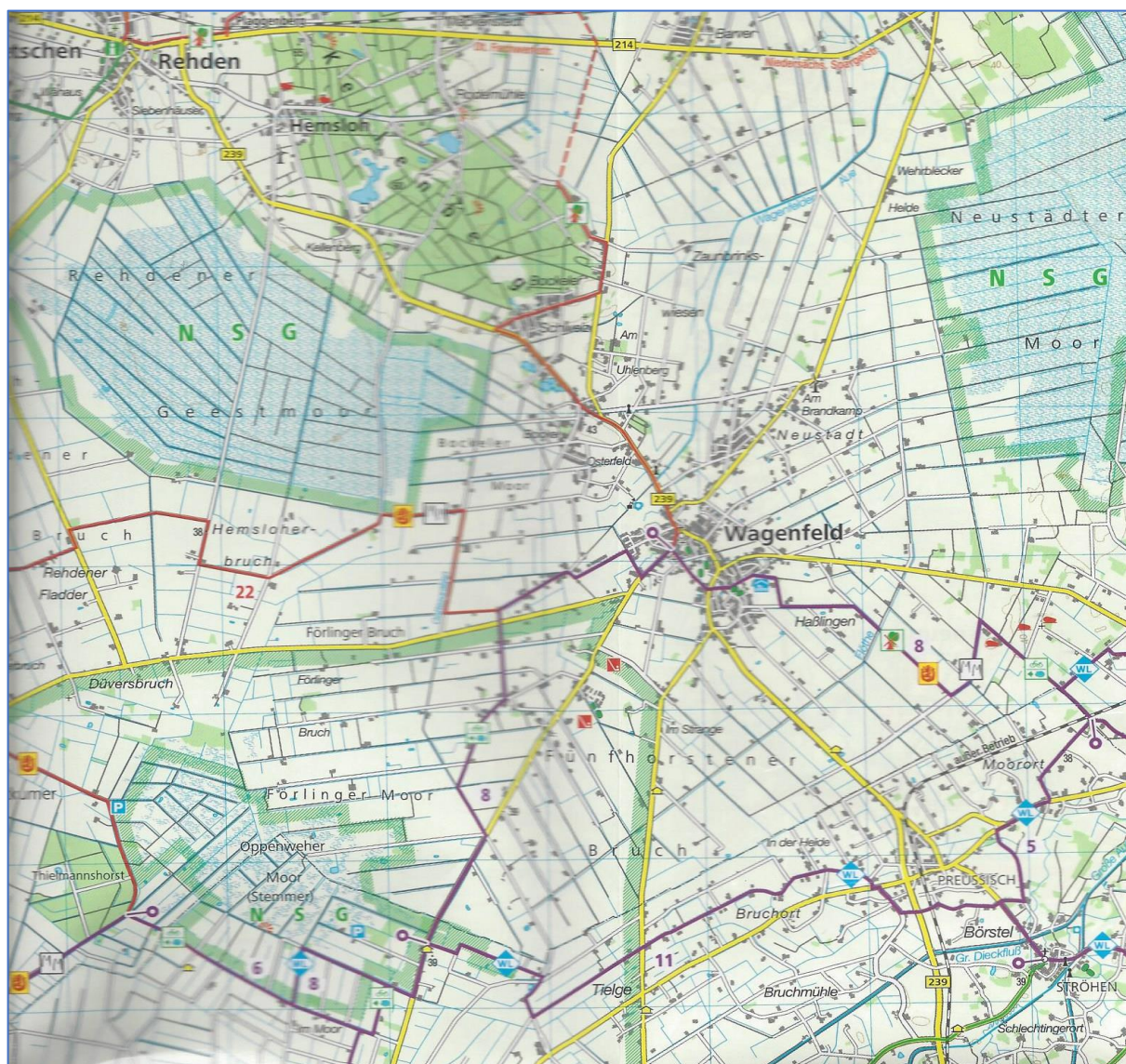

Afbeelding 17: parasolzwam in Neustädter Moor

Van één van de parkeerlocaties wandelen wij naar de observatiehut waar wij de lunch gebruiken. Vanuit de observatiehut heb je vrijwel een totaal overzicht over het Oppenweher Moor. We zien dat het op deze zaterdagmiddag erg druk is en dat er veel wandelaars zijn. Het Oppenweher Moor is in tegenstelling tot de andere veengebieden goed ontsloten en er zijn meerdere wandelroutes uitgezet. Bij de observatiehut is een grote poel waar 28 Grauwe ganzen aanwezig zijn. Na het bezoek aan de observatiehut maken wij een wandeling en lezen op één van de informatieborden dat al meer dan 100 jaar 500 heidschnucken ingezet worden voor de begrazing van het Oppenweher Moor. Tijdens de wandeling zien wij op meerdere locaties dagpauwogen. En ook hier zien we vele honderden Houtduiven die in grote groepen foerageren in de eikenopstanden. Na de wandeling gaan we rond kwart over twee naar de Oppendorfer Fledder om foeragerende Kraanvogels te observeren.

Tabel 6: waarnemingen Oppenweher Moor 4 november 2017

Grote zilverreiger 1	Grauwe gans 28	Buizerd
Torenvalk	Kraanvogel > 1000	Houtduif vele 100
Grote bonte specht	Veldleeuwerik	Graspieper
Winterkoning	Heggenmus	Roodborst
Merel	Merel	Pimpelmees
Klaapekster 2	Kauw	Zwarte kraai
Spreeuw	Ringmus	Vink
Keep	Putter	Goudvink 3 x roep
Rietgors	Geelgors	

Afbeelding 9: situering Oppenweher Moor, Rehden Geestmoor en Neustädter Moor

In de Oppendorfer Fledder zagen wij vele honderden Kraanvogels, maar veel minder dan op vrijdagmorgen 3 november. We noteren een Grote Zilverreiger en een jagende Blauwe kiekendief

vrouw. We gaan vervolgens via Lemförde en Marl richting Hude voor een bezoek aan de Dümmersee en het Ochsenmoor. In de omgeving van Marl zien we nog groepen Kraanvogels van > 500 ex.

Samen met de Natura 2000-polders (Ochsenmoor, Osterfeiner Moor) vormt de Dümmer See een interessant natuurgebied. Temeer omdat het niet ver van de Nederlandse grens ligt: 35 km ten noordoosten van Osnabrück. Het meer is met 13 km² het tweede grootste meer van Niedersachsen en is "EU-Vogelschutzgebiet". Op sommige plaatsen is de rietgordel tegen het meer bijna 600 meter breed (vooral langs de west- en zuidoever). Van de 280 waargenomen vogelsoorten broeden er jaarlijks meer dan 100. In de herfst dient de Dümmer als slaapplek voor meer dan 50.000 ganzen die overdag in de polders foerageren. Het is een broedgebied voor soorten als Visarend (3 paar), Bruine kiekendief, Zwarte stern en Baardmees. Mogelijk heeft ook de Zeearend zich gevestigd als broedvogel. In de polders broeden soorten als Grutto, Watersnip, Tureluur en Paapje. De tegen de Dümmersee gelegen polders het Ochsenmoor en het Osterfeiner Moor beslaan 4500 ha waarvan 2500 ha door de overheid verworven is in het kader van een Natura 2000 (life)project. Zo zijn de voorheen intensieve landbouwgronden weer omgevormd tot natte weilanden. Sindsdien zijn o.a. Watersnip, Grutto, Wulp en Kievit spectaculair in aantal toegenomen.

Bij Hude maken we een wandeling aan de zuidzijde van de Dümmer See via het Lehrpfad waar veel informatie wordt vertrekt op de informatiepanelen die langs dit pad op de dijk zijn geplaatst. We zijn in een ander landschap en genieten van de vele watervogels die op de Dümmer See foerageren dan wel rusten. Aan de noordwestzijde van het meer zien wij twee Zeearenden rustend in het wilgenbos.

Tabel 7: waarnemingen Hude/Dümmer See 4 november 2017

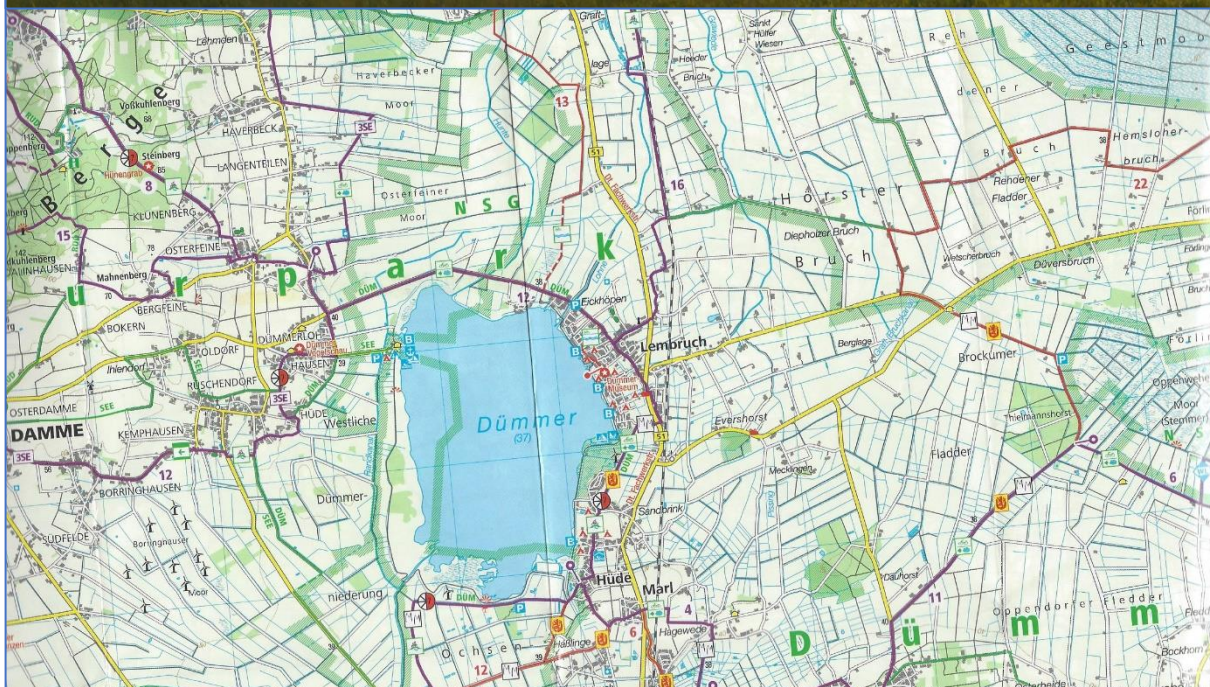
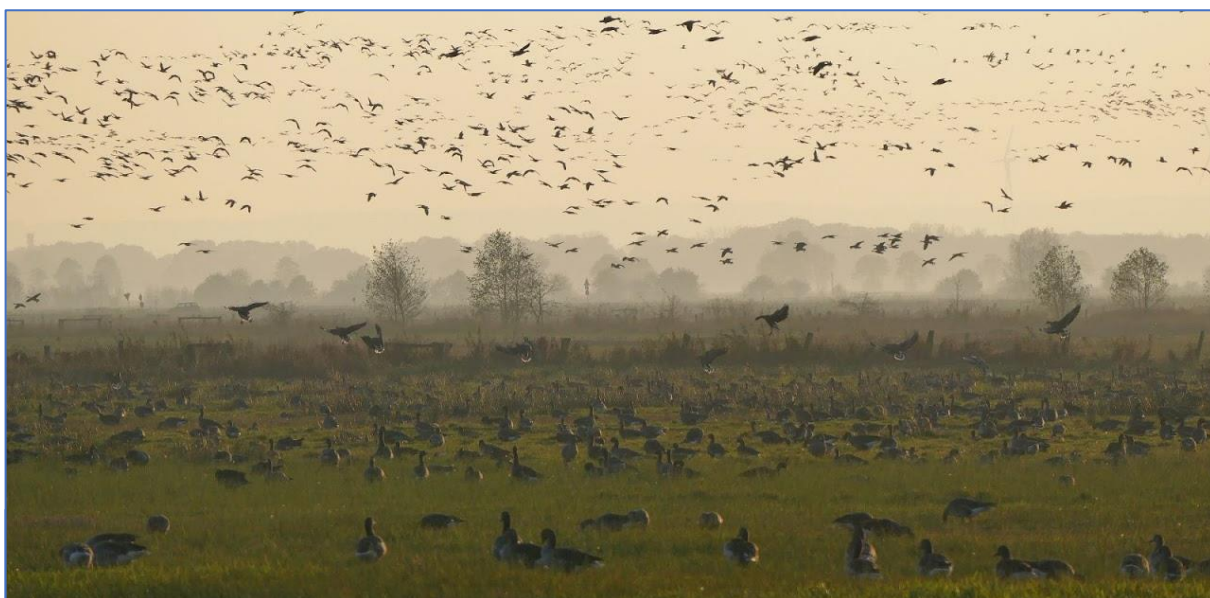
Dodaars	Fuut	Aalscholver
Grote zilverreiger	Kolgans overvliegend	Toendrarietgans overvliegend
Grauwe gans	Bergeend	Park/soepeend
Krakeend	Zeearend 2	Buizerd
Kokmeeuw	Zilvermeeuw	Houtduif vele 100
Grote bonte specht	Winterkoning	Roodborst
Merel	Koolmees	Pimpelmees
Glanskop	Staartmees	Boomklever
Boomkruiper	Kauw	Roek
Zwarte kraai	Raaf	Spreeuw
Ringmus	Vink	Keep
Sijs		

Vanaf het Lehrpfad gaan wij door het bos aan de zuidwestzijde van het meer naar het Ochsenmoor. Wij hoorden op de achtergrond al veel gegak van ganzen, maar éénmaal gearriveerd bij de weilanden in het Ochsenmoor zagen wij vele duizenden Kol- en Rietganzen. Een helicopter die de ganzen verstoorde hielp ons om de aantallen te schatten; circa 35.000 ex. Wij schatten 85 % Kolganzen en 15 % Toendrarietganzen en vele honderden Grauwe ganzen. Met de telescopen hebben wij de ganzen geobserveerd en konden meerdere halsringen van Grauwe ganzen en één halsring van een adulte Kolgans aflezen. De Kolgans had een zwarte halsring met de code FH2. Deze Kolgans is op 2 januari 2013 geringd door de ganzenflappers Dick Jonkers en Engbert van Oort in de Eempolder. Op 9 juni 2016 zijn in het Ochsenmoor 's nachts Grauwe ganzen gevangen en geringd. Eén van de door ons afgelezen Grauwe ganzen D019 met een gele halsring behoorde bij deze ringvangst.

Op drie november werd deze Grauwe gans met halsring D019 afgelezen door twee Nederlanders die in het Oppenweher Moor Kraanvogels en ganzen observeerden.

Tabel 8: waarnemingen Ochsenmoor 4 november 2017

Blauwe reiger	Knobbelzwaan	Kolgans 35.000
Toendrarietgans vele 1000	Grauwe gans vele 100	Houtduif vele 100
IJsvogel 1	Winterkoning	Roodborst
Pimpelmees	Staartmees	Spreeuw
Ringmus	Putter	Rietgors
Geelgors		

Afbeelding 16: duizenden Kolgansen in het Ochsenmoor en kaart met situering Ochsenmoor en Dümmer See

Het was afsluitend van de tweedaagse kranentrip een mooie wandeling terug naar Hude, waar wij de avondhap genoten in één van de restaurants. Al met al was het een geslaagde tweedaagse en voor herhaling vatbaar.

Afbeelding 17: Ochsenmoor: halsringen van ganzen aflezen: Alexander Mörzer Bruijns, Lucas Wijnands, Sieby Doornewaard, Gert Veldhuizen, Adrie Hottinga en Louw den Besten

Afbeelding 18: sfeerbeeld Ochsenmoor

Kolganzen: uw scribent

Wanneer wij de aantallen Kolganzen die wij gezien hebben bij elkaar optellen dan moeten dat er dat op 3 en 4 mei 2017 circa 60.000 geweest zijn.

Figuur 1 Afbeelding 19: observatie ganzen in Ochsenmoor: Alexander Mörzer Bruijns, Lucas Wijnands, Sieby Doornewaard, Roel Pannekoek en Gert Veldhuizen

Zoogdieren: Alexander Mörzer Bruijns

Vrijwel bij iedere locatie waar wij Kraanvogels observeerden zagen wij één of meerdere reeën. Vooral in de omgeving van het Oppenweher Moor waren meerdere reeën. Ook hebben wij enkele hazen waargenomen. Bij de Dummer See zag Alexander Mörzer Bruijns bij een slootje langs de dijk waar het Lehrpfad is, vraatsporen van bevers.

Paddenstoelen: 3 en 4 november 2017

Door Dick en Sieby Dooijewaard zijn een aantal soorten paddenstoelen gedetermineerd.

Grote parasolzwam	Großes Moor , Oppenweher Moor
Waslakzwam	Diepholzer Moor
Platte tonderzwam	Diepholzer Moor
Dooiergele mestzwam	Diepholzer Moor
Roodbruine schijnridder	Diepholzer Moor
Paarse schijnridder	Diepholzer Moor
Gewoon elfenbankje	Diepholzer Moor
Gewoon zwavelkopje	Diepholzer Moor
Echt vuurzwammetje	Diepholzer Moor
Heideknotszwam	Großes Moor
Elzenweerschijnzwam	Großes Moor
Doolhofzwam	Dummer See

Afbeelding 20: veteranen in het Rehdener Geestmoor

Bronnen

Hottinga Adrie. Kraanvogels Diepholz november 2007. KNNV afdeling Epe en Heerde en Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe 2007.

Krüger, Torsten und Bernd Oltmanns . Kraniche als Gastvogel in Niedersachsen. NLWKN Heft 44. 2009.

Schaerlaeckens Johan en Loes. Oost-Duitsland oktober 2014.

Belting Susanne & Kerrin Obracay. Einfluss von Pflege- und Entwicklungsmassnahmen auf die Hochmoorvegetation. Informatiedienst Naturschutz Niedersachsen 3/2016.

Hottinga Adrie. Kraanvogelexcursie 27 en 28 oktober 2017. Excursieverslag Stichting Landschapsbeheer Gelderland 2017.

Websites

www. Bund Diepholzer Moorniederung

www.nlwkn.de

www. Grus-Grus. Eu

www. Geese. org

www.lcora.de

App.

Vogels Europa – Naturalis

Vogelzang – KNNV